

Бистряков І. К.

*доктор економічних наук, професор,
завідувач відділу методології сталого розвитку*

Клиновий Д. В.

*кандидат економічних наук, доцент,
старший науковий співробітник,
п.н.с. відділу методології сталого розвитку,
Державна установа «Інститут економіки природокористування
та сталого розвитку Національної академії наук України»*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-285-5-23>

ФОРСАЙТ-ПІДХОДИ ДО «ЗЕЛЕНОГО» РЕКОНСТРУКТИВНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

На сьогодні є очевидним, що відродження національного господарства і реконструкція національної економіки вимагають застосування інноваційних підходів стратегічного програмування територіального розвитку, оскільки відбудова національного господарства у форматі, який існував у попередній період, не враховуватиме новітніх трендів розвитку економічних систем та формування відповідних нових господарських укладів. Насамперед це стосується необхідності орієнтації на «зелений» вектор розвитку, на відміну від попередньої орієнтації на «старий» індустріальний тип розвитку господарської системи, характерний раніше для нашої держави. Це вимагає насамперед застосування форсайт-підходів для адекватного визначення перспектив «зеленого» реконструктивного розвитку економіки території України. Використання полісуб'єктного простору форсайт-проекту забезпечуватиме досягнення синергійного ефекту у гармонізації інтересів стейкхолдерів, а відтак автоматично призводитиме до очікуваного реконструктивного розвитку територіальної економіки в рамках само-еко-організації просторових утворень за «зеленим» вектором реконструкції національного господарства України.

Форсайт є дієвим інструментом управління розвитком порушених економічних систем, які зазнали негативних впливів, зокрема-військового характеру тому, що інтегрує алгоритми різних

методів прогнозування і програмування із полісуб'єктними підходами до управління стратегічним розвитком територіальних утворень через колективні оцінки різних соціальних груп, що сприяє сталому просторовому розвитку. Основною перевагою даної методології в порівнянні з традиційними підходами є орієнтація на залучення всіх зацікавлених сторін (стейкхолдерів) для максимального врахування всіх важливих аспектів реконструктивного розвитку та узгодження позицій стейкхолдерів зі знаходження взаємоприйнятних шляхів їх вирішення [1].

Форсайт-проект сталого розвитку може виступати як проєктивний інструмент для формування стратегічних напрямів «зеленого» розвитку території в умовах 4-ї промислової революції, виявлення в якості джерел економічного розвитку для господарства територіального утворення пріоритетних місцевих ресурсів, включаючи природний капітал, галузей спеціалізації крафтових виробництв, розвиток яких спиратиметься на унікальну місцеву ресурсну базу, «зелених» технологічних проривів в енергетиці, промисловості, аграрному виробництві, інфраструктурі тощо, здатних вплинути на економіку й суспільство території в середньо- і довгостроковій перспективі, тобто сформувати взаємно-скоординовану з усіма ключовими зацікавленими особами програму реконструкції територіального господарства.

Реконструкція національного господарства – складне завдання, яке знаходиться під дією детермінант внутрішнього та зовнішнього порядку, причому детермінанти зовнішнього порядку є дуже важливими, оскільки, у багатьох випадках, суттєво впливають на внутрішні процеси, головним чином, через авторитетність всесвітніх трендів розвитку, що задаються діловою міжнародною спільнотою. У такому разі доцільним стає визначення рівня готовності національних рушійних сил відповідати по духу і по суті перспективним напрямам, що задаються смисловими позиціями розуміння подальшого «зеленого» всесвітнього цивілізаційного розвитку.

Говорячи про зовнішні детермінанти, доцільно зосередити увагу на деякі смислові позиції. По-перше, за поглядами Всесвітнього економічного форуму (2020 р.) пандемія COVID-19 та

наступна війна створюють умови для визначення нових підходів щодо економічного відновлення суспільної діяльності за рахунок визнання необхідності встановлення базових, значною мірою інноваційних майбутніх пріоритетів у господарській діяльності. На думку Британського принца Чарльза, зміни що можуть бути запропоновані, мають реалізуватися тільки якщо люди самі цього забажають. І це є немаловажною передумовою. Другою позицією на котру слід звернути увагу є точка зору Клауса Шваба, котрий, слідуючи за принцом Чарльзом, стверджує що головною рушійною силою перезавантаження залишається приватний сектор, але доведений до стану відповідального інклюзивного капіталізму. Звісно виникає питання, якою має бути оновлена система. І тут слід зосередити увагу на одну цікаву річ. У нещодавно опублікованій книзі Карла Шваба та Тьєррі Маллерета «COVID-19. Велике перезавантаження» [2], є дуже цікаве твердження про те на яких засадах має відбуватися перезавантаження. Підкреслюється, що процес відбудеться у контексті трьох переважаючих сил, важливих для нашого сьогоденного світу: взаємозалежності, швидкості та складності. При цьому стверджується, що це тріо впливає, практично на всіх нас, ким би і де б ми не були. З наукових, методологічних позицій, по суті, визначаються базальні детермінанти побудови концептів, програм та проєктів соціального-економічного розвитку господарських утворень різного типу.

З позицій зазначених авторів щодо взаємозалежності, говориться, що взаємозалежний світ це світ глибокого системного взаємозв'язку, у якому ризики впливають один на одного через мережу складних взаємодій. У таких умовах твердження, що економічний ризик буде обмежений економічною сферою або те, що екологічний ризик не матиме наслідків ризиків іншого характеру, не є на сьогодні більше прийнятним. Щодо швидкості, підкреслюється, що сформувалася відповідна культура безпосередності, яка констатує факт, що у сьогоднішньому світі все рухається набагато швидше, ніж раніше. Якби було виділено щось одне, щоб пояснити це різке збільшення швидкості, то це, безсумнівно, є Інтернет. Ще один важливий і далекосяжний

наслідок швидкості полягає в тому, що особи, які приймають рішення, мають більше інформації і більше аналізу, ніж колись, але менше часу для прийняття рішення. Щодо складності, слід звернути увагу на те, що її можна визначити як те, що ми не розуміємо або що нам важко зрозуміти. Як вірно засвідчує Г. Саймон, складні системи часто характеризуються відсутністю наявних причинно-наслідкових зв'язків між їх елементами, що робить їх практично неможливими для передбачення [3, с. 112–118]. Чим складніша система, тим більша ймовірність того, що щось може піти не так. Звісно, що ключовою особливістю складності є нелінійність. Важливим є те, що зміна тільки одного компонента системи може призвести до несподіваного і непропорційного ефекту в іншому місці». Фундаментальний момент тут полягає у тому, що складність обмежує наше знання та розуміння речей. Таким чином, можна говорити про те, що сьогодення зростаюча складність суттєво скорочує можливості управлінців у прийнятті добре обґрунтованих рішень, і тому вимагає участі усіх зацікавлених осіб та формування фактично полісуб'єкта управління територіальним господарством, у якості якого доцільно ідентифікувати ключових стейкхолдерів територіальної економіки, включаючи бізнес-структури, публічну владу та населення території та залучити їх через технології форсайт-проекування до територіального розвитку.

Якщо говорити про концепт реконструктивного розвитку територіальної економіки на засадах сталого господарювання, то можна впевнено стверджувати, що він знаходиться у рамках орієнтирів, спрямованих на перезавантаження господарських систем у напрямі врахування, або на базі згаданих трьох методологічних детермінант.

По-перше, «взаємозалежність» у концепті сталого господарювання обумовлюється поєднанням різноспрямованих факторів розвитку у єдине ціле в рамках різномасштабних просторових утворень господарської діяльності, що визначаються у процесі форсайт-проекування.

По-друге, «швидкість», як фактор забезпечення сталого господарювання, реалізується у широкому впровадженні інформа-

ційних платформ управління процесами пошуку ефективних цілеспрямованих дій у напрямку досягнення бажаних збалансованих рішень у форсайт-проекті.

По-третє, «складність». Ця позиція пов'язується у концепті сталого господарювання з упорядкуванням полісуб'єктного простору господарської діяльності на рівні досягнення системного гомеостазу у поєднанні багатовимірних інтересів стейкхолдерів в форсайт-проекті реконструктивного розвитку територіального утворення.

Група внутрішніх детермінант впровадження концепту сталого господарювання включає ряд економічних та неекономічних активаторів процесу сприйняття концепту сталого господарювання. І хоча їх комбінація може значною мірою варіюватись у залежності від предметних особливостей конкретних умов, втім є принципова група факторів на яку слід звертати увагу у першу чергу. Маються на увазі наступні фактори:

- фактор «зелених» перетворень та отримання задоволення від результатів покращення екологічного стану оточуючого середовища;

- фактор отримання очікуваних преференцій, пов'язаних із зростанням доходів членів територіальної спільноти від бізнес-проектів;

- фактор перспективи покращення демографічної ситуації на території, де відбувається реконструкція господарської системи;

- фактор зростання цінності простору життєдіяльності за рахунок використання новацій в управлінні за платформним підходом;

- фактор зростання конкурентоспроможності території після реконструкції її господарської системи.

Щодо формування полісуб'єктної системи управління територіальним реконструктивним розвитком, сьогодні доцільним є використання результатів досліджень, котрі характеризують полісуб'єктність за трьома важливими ознаками, а саме з позицій пізнання, ставлення та перетворення. З означених позицій полісуб'єктність усвідомлює себе як окрему цілісність, котра за системними ознаками відрізняється від інших типів спільностей.

Полісуб'єктна взаємодія характеризується спрямованістю діяльності на розвиток себе та іншого. У такому разі вона стає формою безпосередньої взаємодії суб'єктів один з одним, яка здатна породжувати їх взаємну обумовленість формуючи особливий тип спільності – окремий управлінський полісуб'єкт.

Слід відмітити, що полісуб'єкт є цілісним динамічним психологічно-соціетальним утворенням, що відображає феномен єдності розвитку реальних суб'єктів, котрі знаходяться у суб'єкт-суб'єктних відносинах. Сутність полісуб'єкта проявляється у здатності до творчої активності, а також усвідомлення системи відносин між суб'єктами. Все це приводить до формування загального семантичного простору, котрий спрямовує на перетворення навколишнього середовища. Важливим є те, що виступаючи як цілісний суб'єкт, такий простір задає режим формування оновленого типу суб'єкт-суб'єктних відносини з іншими спільнотами у форсайт-проєкті.

На сьогодні дослідники стикаються з низкою проблемних питань, що ускладнюють адекватне відображення реальності людини і суспільства, тому що характер відносин не вміщується у рамки класичних описових моделей. У таких умовах виникає необхідність нового осмислення, насамперед, гуманітарного знання як найважливішого інструменту управління розвитком. За таким підходом функція накопичення знання поступається першістю проєктній діяльності з синтезу реальностей людини і суспільства. Тобто модель проєктної гуманітарної науки детермінується прагматикою цілей та цінностей суспільства. Поступово соціо-екологічні проблеми стають домінуючими порівняно з традиційними техногенними трансформаційними факторами, тобто йдеться про формування екологізованого соціогуманітарного технологічного устрою. В його рамках народжується такий дослідницький напрям як гуманітарна математика. За своїм змістом ця математика орієнтована на розкриття контекстуальної та процесуальної раціональності, для котрої істина характеризується «тут і тепер», і в рамках якої стабілізація взаємодії суб'єктів потребує нетрадиційних засобів впливу. Тобто на порядку денному стають моделі відображення процесів, пов'язаних із питаннями

внутрішнього досвіду суб'єкта на засадах використання «зелених» медіаторів культури, що виводять суб'єкта у простір, де він отримує додаткові екологічні детермінації власного каналу реальності.

Розвиваючи ідею периферійного полісуб'єктного управління реконструктивним розвитком, слід зазначити, що воно має складну структуру. Однак головною ланкою в цій структурі є окрема особистість. Останнім часом рівень розвитку психології, і зокрема таких її відгалужень як трансперсональна та диференціальна психологія, дає можливість глибше оцінювати вплив ідеально-суб'єктивної складової на процес управління господарськими системами. У цьому відношенні особливу значущість у проектах господарського розвитку починає набувати фактор врахування складності структури людини за котрою вона може проявлятися в якості організму, індивідууму, особистості та індивідуальності із певною мірою «екологічними» поглядами. Це надає можливість формувати комбінаторику з відповідних властивостей особистості для конструювання «зеленого» простору життєдіяльності.

З розвитком інформаційних технологій, стає можливим психологічну структуру суб'єкта господарювання розглядати у вигляді сукупності інформаційних секторів. Відповідно до цього, кожна структурна частина суб'єкта, чи то індивід, особистість чи індивідуальність, має свій інформаційний сектор рефлексії, включаючи «зелене» мислення. Причому в кожному інформаційному секторі виділяється ціла низка сегментів, які відображають різні властивості. За змістом кожен інформаційний сектор є складним, але в ньому виділяються стійкіші (консервативні) і менш стійкі (динамічні) у часі інформаційні складові. Власне кажучи, ми стикаємося з певною інформаційною сукупністю, що ідентифікує людину як у її окремих іпостасях, так і як цілісне явище і частину природи, яка має здатність до її цілеспрямованого перетворення, а отже несе в собі екологічну відповідальність за вектор економічного розвитку.

Інформаційно-секторальний підхід враховує одну суттєву особливість сучасного інформаційного світу – можливість управління складними господарськими системами за допомогою

сучасних засобів через окрему людську особистість. Зумовлено це технологічними можливостями оперативного донесення до особи інформації будь-якого системного рівня значущості, а відтак і певним чином впливати на неї.

З огляду на основні суб'єктні передумови організації реконструкції господарства з урахуванням «зеленого» вектору, є можливість побудувати і принципову схему *пошуку цільових орієнтирів у полісуб'єктній системі форсайт-проектування реконструктивної економіки*. Відповідно до логіки процесів взаємодії суб'єктів господарювання представленої на рисунку 1, первинний поштовх в організації психолого-соціетального управління походить від домінуючих референтних груп, що формуються із сукупності особистостей, орієнтованих на сучасну «зелену» економіку, які до вступають у процес взаємодії та самоорганізації при ініціюванні процесів реконструкції господарства. Ці референтні групи ідентифікуються як домінантні референтні групи, або просто домінантні групи. Подальший сценарій розгортання процесу формування траєкторії реконструктивного розвитку територіального утворення та уречевлення її у форсайт-проекті має наступний вигляд.

Суб'єкти господарської діяльності в конкурентній боротьбі за право впливу на організацію вищого рівня значущості формують керуючу домінантну групу, яка привласнює функцію управління. Для домінантної групи головним є боротьба за свідомість особистості. Принциповим аспектом у цій боротьбі є зусилля щодо залучення особи до сфери уявлень домінантної групи про «зелений» вектор розвитку. Говорячи мовою трансперсональної психології, боротьба йде за переміщення особистості в «тунель реальності» домінантної групи, який наповнений відповідними смисловими конструктами. Керуюча домінантна група в процесі своєї діяльності, має намагатися підібрати необхідний інструментарій для пошуку форми активної взаємодії, тим самим переводячи інших в свій «тунель реальності», який тягне за собою «зелені» зрушення у територіальному господарстві.

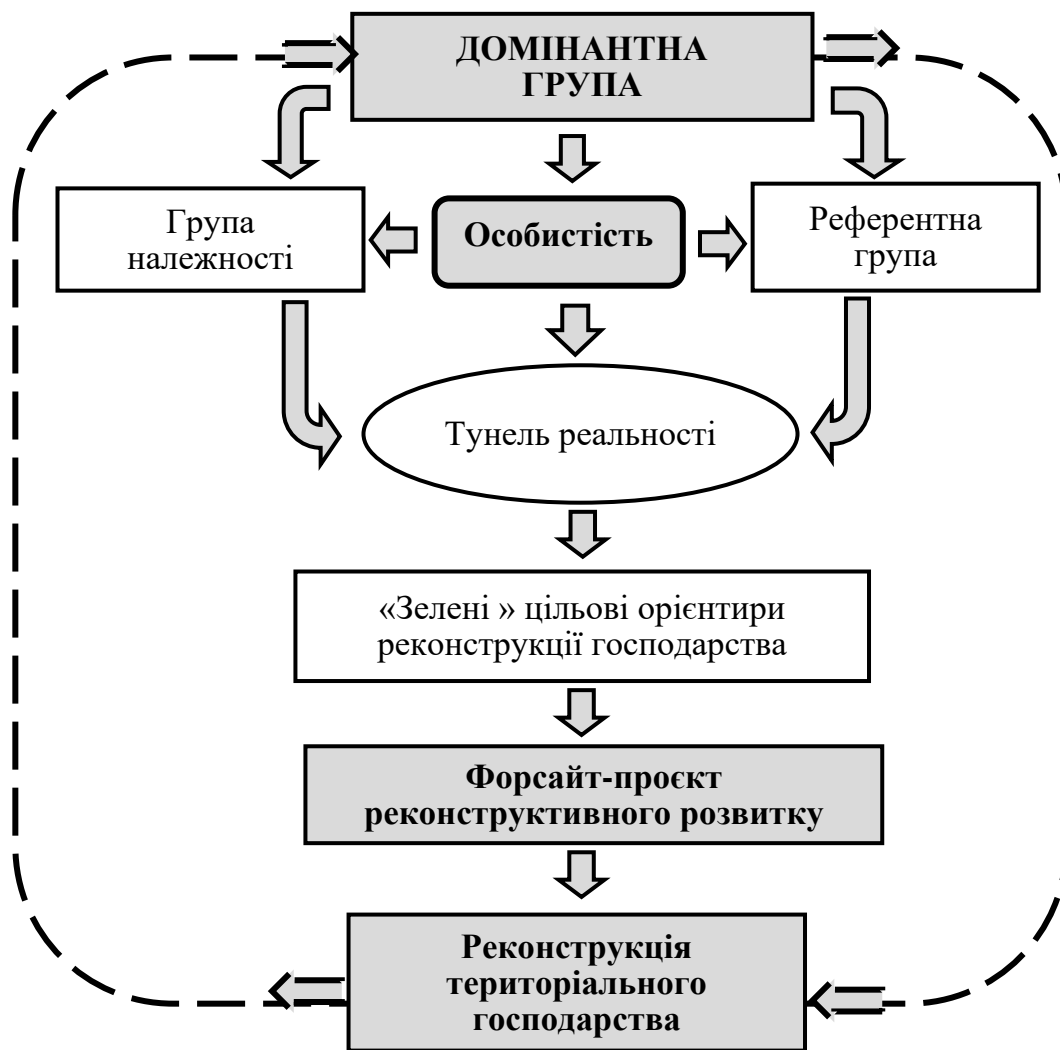


Рис. 1. Схема пошуку цільових орієнтирів у полісуб'єктній системі форсайт-проекткування реконструктивної економіки

У свою чергу особистість, яка потрапила під вплив домінантної групи, починає продукувати відповідний світогляд, систему цільових установок і як наслідок пов'язаний з ними тип сталого господарювання. Зрештою, оскільки особистість паралельно реалізує себе у різних соціальних групах належності, відбувається поширення поглядів на розвиток суспільства, котрі поступово імпринтуються (імпринтинг – англ. imprinting, від imprint – залишати слід, фіксувати, запам'ятовувати. У традиційній психології використовується в якості фіксації певної інформації у пам'яті) представниками великих соціальних груп. Таким чином здійснюється закріплення психолого-соціетальних образів домінантної групи у відповідних формах поведінки всього чи вірніше більшої частини спільноти. Проте слід брати до уваги, що є

також й опозиційна доміантна група котра проводить самостійну роботу із залучення особи до свого «тунелю реальності». Зняття виникаючої конфронтації лежить у площині узгодження характеру взаємодії керівних та керованих доміантних груп. Компроміс досягається між доміантними групами у тому випадку, коли відбувається поєднання двох «тунелів реальності». Такий стан, наприклад, характеризується створенням нової «зеленої» господарської парадигми розвитку, яка відповідає запитам часу, тобто вимогам ключових стейкхолдерів із відповідними поглядами на формування реконструйованої господарської системи, які формують доміантні групи при обговоренні перспектив територіального розвитку та втілюють в наступному у відповідному форсайт-проєкті.

При цьому, організація «зеленого» реконструктивного розвитку території за форсайт-підходом відбуватиметься за наступним алгоритмом:

- ініціація форсайт-проєкту та організація платформних полісуб'єктних взаємодій влади, бізнесу та населення для вироблення управлінських та фінансових рішень щодо узгодженого бачення перспектив територіального утворення, які враховують ESG-критерії та «зелений» вектор реконструктивного розвитку;

- формування форсайт-проєкту як простору співпраці стейкхолдерів територіальної економіки для забезпечення прибутковості виробництв і максимізації загальної цінності в рамках механізмів корпоратизації, кластеризації та конкурентної кооперації для реконструкції господарства території;

- організація корпоративних структур управління територіальними активами форсайту з розвинутою фінансовою складовою, яка забезпечуватиме фінансовими ресурсами потреби реконструктивного розвитку через механізми сек'юритизації територіальних активів та залучення капіталу на фондовому ринку;

- інклюзія територіальних ресурсів, включаючи природний капітал, до господарського обігу у форсайт-проєкти шляхом представлення їх в якості територіальних активів на ринкових платформах та налагодження відповідної фінансової підтримки бізнес-ініціатив сталими фінансовими установами;

– організація підтримки бізнес-структурами, органами публічної влади та населенням реалізації форсайт-проектів реконструктивного розвитку, орієнтованих на зовнішню підтримку, місцеві ресурси і конкурентні переваги територій на базі СМАРТ-спеціалізації та розвитку креативних виробництв.

Цільовими орієнтирами «зеленого» реконструктивного розвитку можна визначити наступні, які вимагають застосування відповідних організаційних та фінансово-економічних механізмів реконструкції територіального господарства.

Першим є економічний розвиток. Він передбачає інтеграцію на основі форсайт-проектного підходу природних активів у господарський обіг та створення інноваційної «зеленої» територіальної економіки, а також внутрішньої фінансової основи реконструктивного розвитку через розподільчі та акумулятивні механізми, якими б ідентифіковувалась, вилучалась та розподілялась на користь народу природна рента.

Другим орієнтиром є соціальна інтеграція. Вона забезпечується через побудову через форсайт-проекування механізму полісуб'єктного відповідального корпоративного управління природокористуванням на основі відкритості, прозорості, соціальної інтеграції та публічно-приватного партнерства, корпоративної відповідальності та ефективної взаємодії бізнесу і громад в результаті проведення децентралізації управління природокористуванням зі збереження загальнонародної власності на природні ресурси.

Третім орієнтиром «зеленої» реконструкції є екологічна стабільність, яка досягатиметься, серед іншого, формуванням фінансової основи форсайт-проектів для «зелених» трансформацій і сталого розвитку громад, регіонів та країни через застосування механізмів сек'юритизації природних ресурсів, запровадження суверенних фондів для формування достатніх фінансових ресурсів, що забезпечуватимуть економічну, соціальну та екологічну сталість в умовах воєнних, економічних та екологічних криз, включаючи зовнішню допомогу.

Четвертим орієнтиром є належне управління. Воно забезпечується через створення та розбудову системи територіальних господарських корпоративних інститутів природокористування для

ефективної реалізації форсайт-проектів – корпорацій з управління сталим розвитком регіонів, орієнтованих на інвестиційно-проектні механізми управління і фінансування розвитку громад та структурний підхід до управління природними та похідними від них фінансовими активами.

У цілому, сутність втіленого у форсайт-проектів полі-суб'єктного управлінського підходу до реконструктивного розвитку територіального господарства нами вбачається в тому, щоб і створити такі механізми, побудовані на ефективній взаємодії ключових стейкхолдерів господарського процесу – влади, бізнес-структур та населення, якими забезпечувалось би відродження економіки за євроінтеграційним «зеленим» вектором. В подібних механізмах, як нами вже наголошувалось, ключові ролі мають відігравати інституціональні перетворення, пов'язані із публічно-приватним партнерством, фінансові відносини та платформні механізми взаємодії між собою зацікавлених сторін. Іншою стороною полісуб'єктного управління є поліцентричність, тобто концентрація прийняття управлінських рішень в кількох органах управління на різних господарських рівнях.

Список використаних джерел:

1. Гончар Г. П., Вербіцька І. І. Форсайт-проект як ефективний метод економічного розвитку регіону. Монографія. Матеріали конференції Science, Research, Development (Наука, исследования, развитие) 29.04.2019-30.04.2019 Barcelona (Испания). С. 32–35. URL: <https://sie-journal.ru/assets/uploads/issues/2008/7e5a2ba5aaa753a25524a656f2f5b039.pdf>.

2. Schwab K., Malleret T. COVID-19: The Great Reset: Geneva: Forum Publishing. 2020. 280 p.

3. Саймон Г. А. Науки об искусственном. Москва : Едиториал УРСС, 2004. 144 с.